

Slovenjgraške žrtve

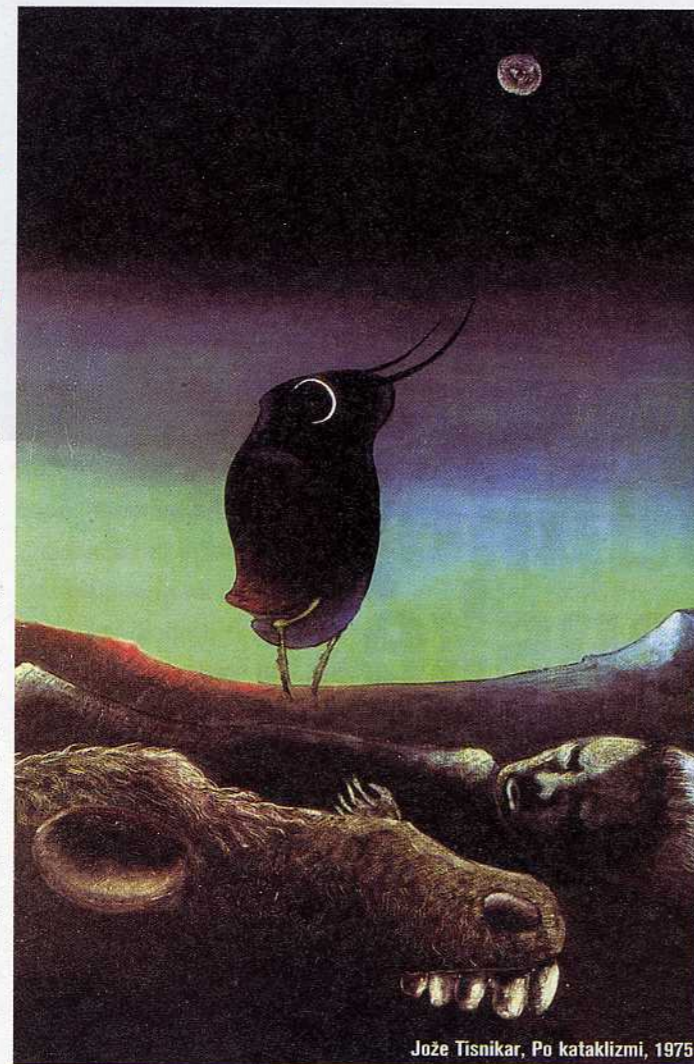
Občina Slovenj Gradec je izdala knjigo *Žrtve druge svetovne vojne na območju mestne občine Slovenj Gradec*. Napisal jo je zgodovinar Marjan Linasi. V njej je dokaj podroben prikaz vseh 544 žrtev druge svetovne vojne in revolucije na tem območju.

Pol stoletja po vojni je veljalo, da je bilo na ozemlju občine Slovenj Gradec 250 žrtev druge svetovne vojne. Komisija za poveljne poboje, ki je v Slovenj Gradcu delovala sredi 90. let, je "odkrila" 294 "novih" žrtev, kar je za 118 odstotkov več kot dotlej. Občinski svet v Slovenj Gradcu je komisijo za poveljne poboje in medvojna nedokumentirana smrtna izginotja, kot so jo poimenovali, imenoval 11. aprila 1995. Člani komisije so bili zgodovinar Marjan Linasi, Boris Marčič je bil predsednik, člana pa še Vida Vrhnjak Duler in Slavko Slemnik. Zbrala je podpisane izjave za okrog 130 žrtev in mnogo arhivskega gradiva. Že 24. novembra 1997 je komisija občinskemu svetu predložila sklepno poročilo, ta pa ga je sprejel.

Namesto spomenika knjiga

Predlagana je bila tudi postavitev spomenika, na katerem bi bila izpisana vsa imena žrtev druge svetovne vojne in revolucije, vendar so nekateri iz vrst nekdanjih partizanskih borcev zagnali vik in krik, da ne bodo dopustili postavitve spomenika "okupatorjevim sodelavcem". Mnogi vosovski in partizanski "likvidatorji" so torej lahko napisani na raznih spomenikih, preživeli so dobivali in še dobivajo borčevske pokojnine in mnoge druge privilegije, njihove žrtve pa so zreducirane na psovko "okupatorjevi sodelavci" in si ne zaslužijo nobene pietete.

Zaradi tega so kasneje sprejeli sklep, da od predloga po postavitvi

Jože Tisnikar, Po kataklizmi, 1975

spomenika odstopijo in da občina finančno podpre raje izdajo posebne zbornika, ki bi bil namenjen žrtvam vojne. Nalogo so zaupali domačemu zgodovinarju in članu komisije Marjanu Linasiju. Knjigo je začel pripravljati septembra 1999 in jo končal po nekaj več kot dveh letih delu.

Izhajal je iz predpostavke, da se je treba problematike lotiti kompleksno, z obdelavo ne le zamolčanih žrtev, ampak vseh smrtnih žrtev druge svetovne vojne in poveljnih pobojev. Zbral je gradivo borčevske organizacije, mobilizirancev v nemško vojsko in občinske komisije.

Skrivnost Žančanov

Najbolj množično in znano gro-

bišče v bližini Slovenj Gradca so Žančani. Najnižje številke tam pobitih so od 150 do 300 pobitih, najvišje pa celo več tisoč. Iz knjige izvemo, da se je nekaj dni pred začetkom pobojev v Žančanih tja pripeljal oficir iz vojašnice v Slovenj Gradcu, z njim pa naj bi bil neki domačin. Očitno jim je ta pokazal najustreznejšo lokacijo, dovolj umaknjeno in skrito. Stara kolovozna pot se je tam na dolžini okoli 90 metrov zajedala kar do osem metrov v globino, v širino pa okoli šest metrov. Kmalu je prišla vojska ter podrla drevesa, ki so rasla tesno ob kolovozu skozi gozd, in ga razširila, da je bil dovolj širok za tovornjak. Iz vojašnice so nato vsak dan vozili zaprti tovornjaki, pet

do šest na dan. Domnevajo, da so poboje izvajali tudi ponoči. Poboje so tam izvajali med 10. in 20. junijem 1945, torej vsaj deset dni zapored.

Območje je vojska zastražila. Domačini so se morali umakniti z njiv in kmalu so izvedeli, kaj se tam dogaja. Slišali so streljanje, vendar so sprva mislili, da gre za kakšne vojaške vaje. Nekoč je neka domačinka vendarle opazila za odmaknjeno ponjavo ljudi, slečene in zvezane po dva in dva. Pripovedujejo tudi o nekem moškem, ki mu je uspelo uiti in je na neki sosednji kmetiji dobil obleko ter pobegnil v Avstrijo.

Po pobjih so po grmovju viseli ostanki spodnjega perila, pod drevesnim lubjem pa so domačini našli tudi ročne ure in druge dragocenosti, ki so jih ujetniki očitno hoteli skriti pred krvniki.

Odkop Žančanov

Pri pobjih so uporabljali strelno in tudi hladno orožje. Kmalu je začelo močno zaudarjati. Prišla je zdravniška komisija in ukazala, da je treba trupla posuti z apnom in zemljo. Izvajalci pobojev so namreč jarek s trupli zasuli samo z mahom in listjem, čezenj pa podrli drevesa. Spet so morali priti vojaki, tokrat četa Komande mesta Šostanj, in grobišče so zasuli z zemljo. Ker je to strmina, se je iz spodnjega dela grobišča še nekaj mesecev, ob deževju pa še nekaj let po dogodku izhajala mešanica krvi in vode, čeprav so vojaki naredili na spodnjem delu debelo pregrado iz ilovice.

Volumen grobišča je okoli 700 kubičnih metrov, globača pa je bila po pričevanju domačinov do vrha napolnjena s trupli (danes je okoli dva metra poseдена). O Žančanih so preiskovalni organi že sprejeli sklep, da se bo to grobišče odprlo in raziskovalo, tudi denar za to je že določen, toda dediči varuhov pridobitev revolucije, ki temu nasprotujejo, so zelo dejavni. Tudi primer Žančanov bo pokazal, ali je Slovenija v resnici pravna in civilizirana država.

Druga doslej odkrita množična grobišča v občini Slovenj Gradec so: protitankovski jarek v Trobljah, ki naj bi bil drugo najbolj množično grobišče na tem območju, ob Homšnici pri Klemenu v Šmartnem (okrog 10 oseb), ob Gortnarjevi kapelici v Šmartnem (30 do 36 oseb), za Tretjakom v Gradišču (12 oseb), ob drevesnici Progl (3 osebe), na območju Sv. Jedrti in Bukovske vasi (9 grobov); dve grobišči sta na Bukovnikovi kmetiji na Vrhah, pri Sv. Je-

Vida Vrhnjak Duler, pobudnica občinske komisije za zamolčane žrtve

drti je grobišče 12 do 40 Hrvatov civilistov, pri cerkvi sv. Neže na Vrhah je grob 15 avstrijskih vojakov, veliko pa je tudi grobov s po nekaj ali samo eno zakopano žrtvijo.

Struktura knjige

Avtor v knjigi (300 strani) v prvem delu poda geografski oris občine, upravno razdelitev in število prebivalcev ter oris političnega življenja pred drugo svetovno vojno. Predstavitvi medvojne dogajanja je namenil štirideset strani – od orisa nacistične okupacije in vzpostavitve oblastnega in političnega aparata, okupatorjevih raznarodovalnih ukrepov do odpora proti nacistični okupaciji, ki mu je namenil kar precej pozornosti.

Osrednji del knjige je namenjen žrtvam. Začne z žrtvami aprilske vojne leta 1941, ki so bile tri. Žrtev med partizani je bilo 180 in vsaka je na kratko predstavljena. Žrtev nacističnega nasilja je bilo 82.

Zelo številčna kategorija žrtev no-

si naslov *Žrtve med domačini - pripadniki okupatorjevih oboroženih formacij*. Sintagma *pripadniki okupatorjevih oboroženih formacij* je krivična do teh žrtev, tudi zato, ker se je v zadnjem desetletju v Sloveniji že uveljavil termin (nasilni) mobiliziranci v nemško vojsko, saj jih je od 140 imenovanih žrtev bilo kar 129 nasilno mobiliziranih.

Zamolčane žrtve

Sledijo žrtve, ki jih je povzročilo "osvobodilno gibanje" (avtorjev izraz). Partizani so med vojno umorili vsaj 44 domačinov. Temu poglavju je avtor dal naslov *Žrtve, ki jih je usmrtilo osvobodilno gibanje*, v uvodnih besedah v opis te kategorije žrtev pa je uporabil dokaj sporen izraz *kaznovanje okupatorjevih sodelavcev*. Čeprav se je potrudil in poiskal raznovrstno gradivo – številna pričevanja sorodnikov in prič – ter pregledal veliko gradiva v številnih arhivskih in drugih ustanovah, pri njegovem pisanju pogrešamo malo več kritičnega odnosa do prebranega v raznih pisnih virih iz prvega poveljnega obdobja, kot so poročila, sklepi, obtožnice, zapisniki itd. Čeprav je res, da danes raziskovalec po petdeset in celo šestdeset let oddaljenih dogodkih nima na razpolago veliko virov, je to gradivo zelo sporno. Le mislimo si lahko, na kakšen način so na primer zaplembene "komisije" takrat razmišljale in kakšen odnos so imele do resnice, ki naj bi jo odkrivala in zapisovale v svoje zaplembene zapisnike. Leta 1945 so

namreč komunistični organi ljudi po vsej Sloveniji sistematično in množično pobijali. Kaj so šele zapisovali o svojih žrtvah!

Zadnje poglavje o žrtvah, ki je tudi vzpodbudilo nastanek te dragocene knjige, nosi naslov *Žrtve, ki so domnevno umrle nasilne smrti takoj po vojni*. Tudi tu je besedica *domnevno* precej moteča, saj kakšna izjema s svojo domnevnostjo ni prav prepričljiv razlog, da se vsebina glavnega poglavja v naslovu tako po nepotrebnem relativizira. Avtor je uvodoma omenil žrtve, ki "so preminile v poveljnih množičnih zunajsodnih pobjih ali v poveljnih taboriščih", in dodal, da se je to zgodilo "z obtožbo, da so med vojno sodelovale z okupatorjem". Takoj v naslednjem stavku pa je zapisal: "Ni namreč zgodovinarja, ki bi bil doslej našel kakršenkoli ukaz o izvedbi poveljnih pobojev, seznam pobitih ali celo seznam izvajalcev, niti niso pobji omenjeni skoraj v nobenem drugem izmed številnih poveljnih dokumentov." Že to govori, da bi morali biti pri izhodiščni oznaki teh žrtev, da so bili "sodelavci okupatorja", precej previdnejši. Marsikdo, ki ga avtor navaja, je to verjetno res bil, toda v precej primerih, kjer avtor povzema iz poveljnih komunističnih zapisov, se vidi, da bi morali biti tako pri branju teh virov kot pri njihovem današnjem povsem nekritičnem povzemanju veliko previdnejši.

Lenasijeva knjiga je kljub nekaterim pomislekom zelo dobrodošla in dragocena. Obsežno besedilo je pre-

Žančani

Zgodovinar Marjan Linasi (r. 1958) je bil med letoma 1986 do 1999 direktor Koroškega pokrajinskega muzeja v Slovenj Gradcu. Leta 1985 je v soavtorstvu napisal knjigo *Koroško partizansko zdravstvo*, 1990 je izdal knjigo *Antifasistično in narodnoosvobodilno gibanje slovenske mladine na Koroškem 1938-1945*. Magisterij je opravil leta 1999 s temo *Koroške partizanske enote*.

gledno razporejeno, v veliko pomoč bo tudi kazalo imen oseb, krajev, enot in ustanov. Knjigo krasi osem celostranskih slik domačega slikarja Jožeta Tisnikarja.

Molk zgodovinarjev

Čeprav je v knjigi objavljenih zelo veliko različnih podatkov tako o žrtvah kot tudi o nosilcih pobojev, veliko pa izvemo tudi o arhivskem gradivu, knjiga lepo prikaže, da je veliko stvari še naprej neodkritih. Kljub več kot dveh letnemu intenzivnemu profesionalnemu angažiranju avtorja pri zbiranju podatkov za to knjigo takoj opazimo, da gre za velike in izredno obsežne dogodke, ki bodo zahtevali še veliko raziskovanj, v prihodnosti, upajmo, tudi čim bolj s strani zgodovinske stroke. Ta se namreč še vedno obnaša, kot da najbolj grozljive teme v novejši zgodovini sploh ne bi bilo.

Slovenjgraška knjiga je tretja, ki je nastala kot rezultat občinskih komisij za popis žrtev druge svetovne vojne. Prvo so leta 1996 izdali v Cerknici, napisal jo je Stane Okoliš, drugo pa leta 1998 v Kamniku. Občini Slovenska Bistrica in Lenart sta svoje (samo) sezname objavili v občinskih zbornikih. Pet občin torej. Kaj pa druge?!

Ivo Žajdela